

SL. 1. KRAJOLIK VELIKOG TABORA, POGLED S JUGA PREMA DVORCU-BURGU
FIG. 1 VELIKI TABOR, VIEW FROM THE SOUTH

BISERKA DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, MLADEN OBAD ŠČITAROCI

MINISTARSTVO KULTURE
UPRAVA ZA ZAŠTITU KULTURNE BAŠTINE
KONZERVATORSKI ODJEL
HR – 10000 ZAGREB, MESNIČKA 49

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
ARHITEKTONSKI FAKULTET
HR – 10000 ZAGREB, KACICEVA 26

PRETHODNO PRIOPĆENJE

UDK 712:719 (497.5)

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM
2.01.02 – URBANISTIČKO I PROSTORNO PLANIRANJE

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 17. 4. 2007. / 26. 11. 2007.

MINISTRY OF CULTURE
DEPARTMENT OF CULTURAL HERITAGE PROTECTION
CONSERVATION SECTION
HR – 10000 ZAGREB, MESNIČKA 49

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF ARCHITECTURE
HR – 10000 ZAGREB, KACICEVA 26

PRELIMINARY COMMUNICATION

UDC 712:719 (497.5)

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING
2.01.02 – URBAN AND PHYSICAL PLANNING

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 17. 4. 2007. / 26. 11. 2007.

KULTURNI KRAJOLICI U HRVATSKOJ – IDENTIFIKACIJA I STANJE ZAŠTITE

CULTURAL LANDSCAPE IN CROATIA – IDENTIFICATION AND PROTECTION

ANTROPOGENE SASTAVNICE KRAJOLIKA
HRVATSKA
ISTRAŽIVANJE I VRJEDNOVANJE KULTURNIH KRAJOLIKA
KULTURNI KRAJOLIK
ZAŠTITA KRAJOLIKA

ANTHROPOGENIC COMPONENTS OF LANDSCAPE
CROATIA
RESEARCH AND EVALUATION OF CULTURAL LANDSCAPE
CULTURAL LANDSCAPE
PROTECTION AND PRESERVATION

Analizira se stanje zaštite kulturnih krajolika u Hrvatskoj, koja je potpisivanjem Konvencije o europskim krajolicima preuzela obvezu brige o vlastitim krajolicima kao dijelu europske krajobrazne raznolikosti. Ukazuje se na neprimjenjivanje stručne metode identifikacije i vrjednovanja krajolika na području Hrvatske, a u funkciji utvrđivanja kapaciteta prostora kao jedne od planskih mjera za smanjenje nekontrolirane potrošnje prostora gradnjom.

This paper addresses the issue of cultural landscape protection in Croatia which is one of the signatories of the Convention on European Landscape. The paper points to the fact that no research methods of landscape identification and evaluation are employed in Croatia. The aim is to determine space capacity as one of the planning measures to reduce the uncontrolled waste of space resources brought about by excessive construction.

UVOD

INTRODUCTION

Hrvatska ima prepoznatljive i raznolike krajolike koji su, kao temeljni činitelj vizualne percepcije, sastavnice njezina prostornog identiteta. Na razmjerno malom teritoriju Hrvatske raznolikih geomorfoloških i mikroklimatskih obilježja, specifičnim povijesnim razvitkom na razmeđu velikih kultura stvoreni su različiti tipovi kulturnih krajolika, usporedivi s europskim regijama mediteranskih i srednjoeuropskih zemalja. Dosadašnji stupanj stručnih aktivnosti na provođenju postupaka prepoznavanja, vrjednovanja i zaštite kulturnih krajolika nedostatan je, posebice zbog iskazanih namjera za širenjem prostora namijenjenoga gradnji. Krajolici Hrvatske u posljednjim desetljećima doživljavaju bitne promjene uvjetovane političkim, gospodarskim, socijalnim i vlasničkim zahtjevima, i to u vidu velikih građevnih područja za koja nema odgovarajuće stručne i prostorno-planerske podrške. Velikim promjenama u prostoru, koje se događaju zbog nove gradnje, mijenja se izgled krajolika, a tek se u malobrojnim primjerima pridonosi afirmaciji krajobraznih vrijednosti.

Kulturni krajolici – kao najsloženije prostorne strukture, uobličene od prirodnih i antropogenih sastavnica – odraz su kulture i vremena svoga nastajanja, a predstavljaju fizionomiju našeg okruženja i stvaraju mentalnu sliku o prostoru kao prostoru pripadanja i zavičaja. Iako se danas o doživljaju prostora oko nas već rijetko govori kao o socijalnom i antropo-

loškom iskustvu, već kao o iščezavajućim slikama, a tema pripadnosti i zavičajnosti može se smatrati nostalgичnim stajalištem, promišljanje o prostoru s diskursa krajolika može pridonijeti razumijevanju teritorija i kreiranju njegove budućnosti.

Cilj je istražiti krajolik u svjetlu kulturno-povijesnog i prostornog naslijeđa, prepoznati vrijednosti kroz raščlambu njegovih sastavnica, što će dovesti do prijedloga modela očuvanja i zaštite u kontekstu preobrazbi i razvitka, a na temelju suvremenih europskih i svjetskih stajališta i koncepcija zaštite. Cilj je također usporediti naše kulturne krajolike s primjerima susjednih europskih regija u kojima je uspostavljen sustav zaštite, što će omogućiti vrjednovanje u europskim okvirima.

Metode i postupci istraživanja usmjereni su na antropogene sastavnice krajolika, prije svega na povijesna naselja i građevine kao nositelje identiteta prostora. Očekuje se da će se izradom modela zaštite krajolika ostvariti pretpostavke za njegovu zaštitu u sklopu zakonske regulative, ali i izrade konzervatorskih studija za prostorno-planersku i urbanističku dokumentaciju.

DEFINICIJE KULTURNOGA KRAJOLIKA

DEFINITIONS OF CULTURAL LANDSCAPE

U hrvatskom jeziku riječ krajolik znači ono što se pruža oku pri pogledu na prirodu nekoga kraja: predio, okolis, pejzaž, krajina, krajobraz.¹

U našoj su stručnoj literaturi i praktičnoj upotrebi oba termina – krajolik i krajobraz, s time da je razlika između njih samo lingvističke, a ne pojmovne prirode. Stoviše, u prvoj stručnoj publikaciji u kojoj se integralno obrađuje problematika krajolika pod naslovom „Krajolik – Sadržajna i metodska podloga Krajobrazne osnove Hrvatske”² već su u samome naslovu sadržana oba pojma.

Krajolik se dugi niz godina prepoznavao samo u oblicima prirodnih vrijednosti, tako da se u pravilu stavljao znak jednakosti između pojma prirode i krajolika, da bi tek s razvojem zamisli o njegovoj zaštiti bilo shvaćeno i njegovo šire pojmovno određenje.

Prema definiciji krajolika u Konvenciji o europskim krajobrazima, krajobrazom se smatra određeno područje, viđeno ljudskim okom, kojega je narav rezultat međusobnoga djelovanja prirodnih i/ili ljudskih čimbenika.³ Ova se definicija odnosi na sve krajolike, bez obzira na posebnosti tipa i vrste, kao i njihove vrijednosne kategorije. Međutim, krajolici iz-

¹ ANIC, 2000: 628

² *** 1999.a: 1

³ *** 2000.a: i 2002.b: Riječ *Landscape* prevedena je kao *krajobraz*.

nimnih vrijednosti prepoznati su kao kulturni krajolici, a reprezentiraju posebnosti pojedine krajobrazne jedinice.

Kulturni krajolici (*Cultural Landscapes*) zajedničko su djelo čovjeka i prirode, ilustriraju razvitak ljudske zajednice i njihova prostornog okruženja tijekom vremena, pod vanjskim i unutarnjim utjecajem fizičkih ograničenja i/ili mogućnosti koje su određene njihovim prirodnim okruženjem pod utjecajem socijalnih, gospodarskih i ostalih poticaja.⁴ Kulturni su krajolici na taj način dobili legitimitet prostornog entiteta koji obilježava raznolikost manifestacija i međudjelovanja između ljudi i njihova prirodnog okruženja.

Karakter krajolika definiran je u pripadajućem vremenu i prostoru, a stekao je socijalne i kulturne vrijednosti na različitim teritorijalnim razinama jer odražava način korištenja zemlje i aktivnosti, vještina ili različitih tradicija; ili se ocrta u literaturi i umjetničkim djelima; ili se pak odnosi na prostor na kojem su se odvijali neki povijesni događaji.

Suvremena interpretacija krajolika shvaćena je kao izraz i rezultat prostornoga i vremenskoga međudjelovanja ljudi i njihova okruženja, kao poseban oblik topografije, vegetacijskoga pokrivača, načina korištenja zemlje, uzorka naselja, a koji su uvjetovani djelovanjem prirode, raznih socijalnih, gospodarskih, vlasničkih, povijesnih i kulturnih procesa, kao i posebnih aktivnosti.⁵

4 *** 1992: čl. 4.

5 *** 2002: čl. 2. i 3.

6 SCHULZ, 1982: 40

7 SCHULZ, 1975: 31-41. Slojevi (nivoi) egzistencijalnoga prostora jesu: zemljopisni sloj, sloj pejzaža, urbani sloj, sloj privatnoga prostora – kuće i sloj stvari – namještaja i uporabnih predmeta. Slojevi egzistencijalnoga prostora predstavljaju strukturu totaliteta prostora koja odgovara strukturi ljudskoga postojanja.

8 Na tragu Heideggerove teze, koji je prvi ustvrdio da je egzistencija prostorna, niz autora napušta apstraktni smisao euklidovskoga prostora i uvode relacijski pristup poimanju prostora kao egzistencijalne kategorije i odnosa čovjeka prema njemu. Knjiga K. Lynch: *Slika jednog grada* (1960.) polazna je točka za istraživanje u području egzistencijalnog i arhitektonskog prostora. Istraživanja C.N. Schulza, u knjigama *Egzistencija, prostor i arhitektura* (1975.) i *Genius loci – Landschaft, Lebensraum, Baukunst* (1982.), pokazuju da čovjekov opstanak ovisi o uspostavljanju osmišljene i koherentne slike sredine u kojoj živi, kao višeznačnom, složenom, ali strukturiranom prostoru. P. Boudon (2006.) tvrdi da prostor po sebi nije više euklidski, nego projekcijski ili topološki, a arhitektonski prostor postoji samo ako je koncipiran.

9 SCHULZ, 1982: 11

10 BACHELARD, 2000: 29. „Domnost pripadanja valja razlikovati od nostalgije, već kao prostor koji je pun i živ u svojoj povezanosti.”

11 BACHELARD, 2000: 183-207. „Samo u doživljaju možemo stvarno postići tu povezanost novoga i arhaičnog, stoga samo fenomenologija – filozofija koja se temelji na našem iskustvu svijeta može djelovati kao metoda za razumijevanje imaginacije i kreativnosti.”

12 BACHELARD, 2000: 209-226

Ova je definicija krajolika usmjerena ponajprije prema procesu, njegovoj teritorijalnoj dinamici i međudjelovanju, a manje prema slici i uzorku, te se razlikuje od prijašnjega poimanja krajolika kao entiteta koji odražava samo vizualne dojmove o krajoliku, kao o dijelu pejzažnoga prizora.

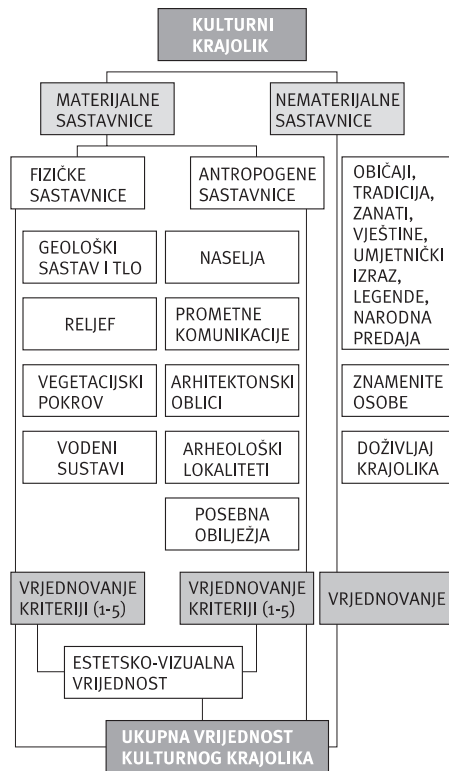
IDENTITET KRAJOLIKA KAO EGZISTENCIJALNOGA PROSTORA

IDENTITY OF LANDSCAPE AS LIVING SPACE

Kulturni krajolik prepoznat je kao egzistencijalni prostor, kao razmjerno stabilan sustav percepcijskih predodžbi – slika okoline, odnosno kao prostor strukturiran *vertikalnim i horizontalnim nivoima*,⁶ gdje se pod horizontalnim slojem (nivoom) podrazumijeva prirodna podloga na kojoj čovjek uspostavlja vertikalnu os svojim naseljima, putovima, načinom korištenja i obrade zemlje, dakle svojim svakodnevnim životom. Krajolik je kao povijesno naslijeđeni prostor izravno povezan s osjećajem pripadnosti i zavičajnosti. Istraživanje prostora ne samo kao geometrijske – apstraktne kategorije, već kao egzistencijalnoga prostora složenog od više slojeva (nivoa, razina), *strukture predodžbi*,⁷ u kojoj su sastavni elementi povezani međudjelovanjem na vrlo različite načine, u stručnoj se literaturi javlja 1970-ih godina.⁸

Kulturni je krajolik kao egzistencijalni prostor određen vlastitim bićem koje se definira kao duh mjesta (*genius loci*).⁹ Time je određen njegov karakter, prepoznatljivost i identitet. Kao prostor visoke prepoznatljivosti kod promatrača izaziva snažan dojam, stvarajući jasnu predodžbu, sliku o prostoru, a time i snažan osjećaj pripadnosti.

Zavičajnost ima ključno značenje prepoznatljivosti, kao preduvjet udomacivanju, intimi i blizini. Bachelardova je teza da pripadati određenom prostoru znači imati čvrst osjećaj doma, osjećati se sigurnim i zaštićenim, što u konačnosti predstavlja samu identifikaciju ljudske biti.¹⁰ U prostorima pripadanja, prostorima u kojima zajedno opstaje staro i novo, čovjek ostvaruje mogućnost kreativnoga djelovanja i otvorenosti svijetu.¹¹ Takvi prostori – intimni (zaštitnički, zaklanjajući, nastanjeni), imaju značajku dvostrukosti, istodobno usredišnjajući i otvarajući.¹² Pripadanje bezgraničnom, osjećaj pripadnosti i povezanosti s mjestom, otvaranje prema svijetu, kozmičko ispunjavanje ili usredištenje pripadnosti jest proces otvaranja svijetu, u kojem treba živjeti u skladu i ispravno, preuzeti odgovornost i obveze, ne kao dužnost već kao istinsku povezanost s njim.

SL. 2. SUSTAV VRJEDNOVANJA KRAJOLIKA
FIG. 2. LANDSCAPE EVALUATION

SASTAVNICE KRAJOLIKA

LANDSCAPE COMPONENTS

Krajolici su kao fizionomija našega materijalnog okruženja oblikovani od materijalnih i nematerijalnih sastavnica pa ih racionalnim metodama nije moguće sagledati kao cjelinu, već ih se promatra i vrjednuje kroz njihove sastavnice.

Osnovne sastavnice krajolika i njegova određenja podijeljene su u osnovne grupe:

- Prirodne sastavnice: reljef, geološka obilježja, tlo, vegetacija i pokrov tla, klima;
- Antropogene (kulturne) sastavnice: povijesna naselja i arhitektura, sustavi komunikacija, poljodjelstvo i korištenje prostora tijekom povijesnih razdoblja, arheološki slojevi;
- Estetske (fizionomijsko-morfološke) sastavnice: mjerilo, proporcije, linije razgraničenja, dominante u krajoliku, oblici, boje, vizure, uzorci krajolika;
- Osjetilne sastavnice: asocijativne, duhovne, identitet, simboli, običaji, literatura, glazba, osjećaj prostora (*sense of place*).

METODE ISTRAŽIVANJA

RESEARCH METHODS

Ne postoji jedinstvena međunarodno priznata metoda prepoznavanja krajolika, već svaka zemlja s obzirom na geomorfološke i mikroklimatske posebnosti ima vlastite tipove (*landscape unit* – krajobrazne jedinice), a postupci prepoznavanja i procjene trebaju se voditi razmjenom iskustava i metodologije na europskoj razini.¹³ Stajalište država članica Vijeca Europe i potpisnica Konvencije o europskim krajobrazima jest da analitički pristup identifikaciji kulturnoga krajolika zahtijeva višedimenzionalan, multidisciplinarni interaktivni pristup. Analize referentnih iskustava istraživanja (prepoznavanja, vrjednovanja i zaštite) kulturnih krajolika¹⁴ u Europi pokazuju da se metoda istraživanja sastoji od četiri glavne faze rada koje se moraju prilagoditi zadanostima i posebnostima promatranoga područja: 1. prepoznavanje (identifikacija) krajolika, 2. vrjednovanje (valorizacija) krajolika, 3. ocjena osjetljivosti i ugroženosti te 4. izrada plana razvitka, zaštite i korištenja.

IDENTIFIKACIJA I INVENTARIZACIJA KULTURNOGA KRAJOLIKA

IDENTIFYING AND INVENTORYING CULTURAL LANDSCAPE

Identifikacija kulturnoga krajolika provodi se na nekoliko razina u sklopu istraživanja povijesnih, kulturnih, urbanističkih, arhitektonskih i estetskih obilježja, a obuhvaća povijesna istraživanja i genezu prostora kroz povijesni raz-

voj i karakteristična razdoblja, kojima je bio uvjetovan način razvitka i oblikovanje prostora. Osim pisane građe i dokumentacije, ključni izvor za istraživanje jesu kartografski i grafički dokumenti kojima su ilustrirana pojedina povijesna razdoblja. Prikaz razvoja i načina korištenja prostora u pojedinim karakterističnim povijesnim razdobljima omogućuje uvid u funkcionalne veze u prostoru, temeljene na društvenim i gospodarskim odnosima. Prostorni i funkcionalni sustav povijesnih naselja i zasebnih građevina ili graditeljskih sklopova u prostoru (crkvi, kapela, dvoraca, stancija, samotnih gospodarstava, gospodarskih i sličnih građevina), mreža prometnih komunikacija (cesta, željezničkih pruga, mostova, nadvožnjaka i ostalih) te agrarni krajolik – najvažniji su antropogeni činitelji koji su odredili izgled kulturnoga krajolika. Inventarizacija kulturnoga krajolika, odnosno njegovih pojedinih sastavnica, obavlja se na posebno pripremljenim obrascima koji sadrže grafički i tekstualni dio, i to od strane multidisciplinarnoga stručnog tima prema stručno prihvaćenoj metodologiji.¹⁵ Metode i postupci ovise o specifičnim obilježjima pojedinih područja, s obzirom na stupanj očuvanosti i zastupljenost značajnih vrijednosti krajolika (naselja, povijesnih građevina, vrtova i perivoja i sl.), ali i o raznolikostima uvjetovanim različitim međuodnosima prirodnih i kulturnih sastavnica. Metoda koja se predlaže za inventarizaciju i prikupljanje podataka (stvaranje baze podataka) o vrijednosnim su-

13 *** 2002.b: cl. 6. i 8.

14 Analizirani su primjeri istraživanja i dokumentiranja kulturnih krajolika u zemljama koje su najviše razvile metode prepoznavanja i zaštite krajolika, kao što su Slovenija, Austrija i Poljska, pa stoga mogu poslužiti kao referentni primjeri.

15 *** 2002: cl. 3. Provode je arhitekti, povjesničari umjetnosti, etnolozi, arheolozi, krajobrazni arhitekti.

16 U sklopu izrade konzervatorskih podloga za prostorne planove Zagrebačke, Sisacko-moslavačke i Koprivničko-križevačke županije obavljena je valorizacija prostora sa stajališta kulturnih krajolika.

17 Istraživanja vrjednovanja kulturnih krajolika provodi mr.sc. Biserka Dumbović Bilušić za potrebe disertacije u sklopu znanstveno-istraživačkog projekta „Urbanističko i pejzažno naslijeđe Hrvatske kao dio europske kulture“ na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu.

18 Analiziran je primjer Poljske koja ima velikih iskustava u inventarizaciji i dokumentiranju krajolika, a primjenjuje se 4-stupanjski sustav vrjednovanja: ++ vrlo dobar, + dobar, o s definiranim obilježjima, – negativan, + – konfliktan (s kontradiktornim obilježjima). Izvor: BOGDANOWSKI, 1998: 155

19 *** 1995: 2-11

20 U sadašnjoj zakonskoj regulativi ne postoji dokument koji bi regulirao kriterije ocjenjivanja kulturnih krajolika. Donesena *Uputa o vrjednovanju kulturnih dobara predložena za upis u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske* (Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, klasa 612-08/04-01-06/03, ur.broj: 532-10-1/8-5, Zagreb, 21. svibnja 2004.) odnosi se na sve vrste kulturnih dobara, neovisno o njegovim posebnostima.

21 Svojsvo kulturnoga dobra ocjenjuje se u odnosu na njegovu izvornost, rijetkost, cjelovitost, ambijentalnu i estetsko-umjetničku vrijednost. Izvornost podrazumijeva postojanje izvornih (primarnih) elemenata građevine i oko-

stavima kulturnih krajolika ima težište na antropogenim sastavnicama (naseljima i graditeljskim oblicima), te uključivanje tako dobivenih podataka u planerski postupak: prostorne i urbanističke planove te programe uređenja prostora. Na taj se način dobiva potpuniji uvid u ograničenja i potencijale pojedinih predjela krajolika.

SUSTAV VRJEDNOVANJA KRAJOLIKA

EVALUATION SYSTEM OF CULTURAL LANDSCAPE

Sustav vrjednovanja kulturnih krajolika složen je i višeslojan postupak jer se osim zasebnoga vrjednovanja njihovih pojedinačnih sastavnica, na integralan način vrjednuje i njihov ukupni doprinos u stvaranju i oblikovanju krajobraznog entiteta, te u konačnici i njegove zbirne estetsko-morfološke vrijednosti. Krajolik se na taj način vrjednuje i kao zasebni entitet, a ne samo kao statistički zbroj vrijednosti pojedinačnih sastavnica.

MODEL VRJEDNOVANJA KULTURNIH KRAJOLIKA

MODEL OF CULTURAL LANDSCAPE EVALUATION

Vrjednovanje kulturnih krajolika podrazumijeva znanstveni postupak na temelju pri-

liša. Rijetkost predstavlja unikatne i malobrojne primjerke ili elemente građevina i njena okruženja. Reprezentativnost je određena jedinstvenošću u svojoj vrsti, ograničenošću na određeno područje ili vrijeme te specifičnošću oblika. Raznolikost je izražena bogatstvom struktura, oblika, procesa i sadržaja. Cjelovitost je izražena u sačuvanim funkcijama i oblicima kulturnoga dobra. Ambijentalna ili pejsažna vrijednost izražena je stupnjem atraktivnosti i općeg utjecaja određenoga kulturnog dobra na čovjekovu okolinu. Estetsko-umjetnička vrijednost izražena je prisutnošću opceprizvanih umjetničkih, odnosno estetskih vrijednosti.

22 Značenje i funkcija kulturnoga dobra ocjenjuje se u odnosu na njegovo znanstveno, kulturno ili odgojno-obrazovno značenje, a iskazuje se mogućnošću izučavanja, korištenja i njegovanja vrijednosti kulturnoga dobra u koliko to mjeri može ostvariti a da se ne promijeni njegovo svojstvo.

23 Vrijeme nastanka ocjenjuje se s obzirom na starost, vrijeme nastanka i trajanja te na očuvanost izraženu stupnjem sačuvanosti u odnosu na izvorno stanje.

24 Posebni kriteriji temelje se na osnovnim kriterijima (svojstvo, značenje i funkcija, vrijeme nastanka). Vrjednovanje se odnosi na funkciju, oblikovanje, materijale, okruženje, konstrukciju, vrsnocu izvedbe i obrade detalja. Funkcija i namjena ocjenjuju se kao izvorna i nedirnuta, djelomično izvorna, te pretežito ili potpuno nova. Materijali se ocjenjuju kao izvorni, djelomično novi ili potpuno izmijenjeni. Oblikovanje se ocjenjuje kao izvorno, djelomično novo i pretežito novo. Konstrukcija se ocjenjuje kao izvorna, djelomično izmijenjena ili potpuno izmijenjena. Okruženje (neposredni okoliš, ambijent) ocjenjuje se kao očuvano, djelomično izmijenjeno, potpuno izmijenjeno i devastirano.

25 Pod integralnom vrijednosti krajolika podrazumijevaju se i nematerijalne sastavnice, te doživljaj, osjećaj mjesta.

premljene baze podataka temeljem detaljne inventarizacije svih sastavnica. U Hrvatskoj nije uvriježena niti jedna opća metoda vrjednovanja kulturnih krajolika, niti su dosad obavljena sustavna istraživanja na njezinom čitavom teritoriju.¹⁶ U sklopu aktualnih istraživanja¹⁷ predlaže se model vrjednovanja prema izabranim kriterijima, a odnosi se na pridanje određene vrijednosti svakomu sastavnom činitelju, parametru vrjednovanja. Na taj se način želi u što većoj mjeri postići objektivnost pristupa i omogućiti usporedivost rezultata. Važno je napomenuti da su prirodne sastavnice kao parametri vrjednovanja – a odnose se na reljef, geomorfološka obilježja, vode a dijelom i vegetacijski pokrov tla – u osnovi nepromjenljivi parametri, za razliku od antropogenih sastavnica koje se mijenjaju u povijesnim razdobljima ovisno o gospodarskim i društvenim okolnostima.

KRITERIJI VRJEDNOVANJA KULTURNIH KRAJOLIKA

LANDSCAPE EVALUATION CRITERIA

Odabir kriterija u predloženoj modelu vrjednovanja temelji se na sljedećem: iskustvu stečenom iz dosadašnjih istraživanja ove teme, zapažanjima proizašlih iz inventarizacije postojećega stanja i specifičnosti problematike sastavnica na promatranim područjima, usporedbenom analizom stranih primjera,¹⁸ te na polaznim (osnovnim) kriterijima za vrjednovanje kulturnih dobara.

Kriteriji vrjednovanja krajolika doneseni su u dokumentima¹⁹ UNESCO-a, na temelju kojih je u Republici Hrvatskoj razrađen sustav vrjednovanja svih vrsta kulturnih dobara,²⁰ u sklopu kojih su i kulturni krajolici. Kriteriji vrjednovanja kulturnih dobara razvrstani su u četiri kategorije: svojstvo,²¹ značenje i funkcija,²² vrijeme nastanka²³ te posebni kriteriji.²⁴

a) Vrjednovanje fizickih (prirodnih) sastavnica uključuje kriterije: geološkog sastava tla, reljefnih obilježja, voda i pokriva tla;

b) Vrjednovanje antropogenih sastavnica uključuju kriterije načina obrade i korištenja tla, sustava povijesnih prometnih komunikacija i organizacije prostora, povijesnih naselja, izdvojenih graditeljskih struktura izvan naselja, arheoloških predjela i lokaliteta ili drugih posebnosti;

c) Vrjednovanje estetskih i morfoloških obilježja krajolika uključuje sljedeće kriterije: mjerilo, oblike, vizualne rubove-granice, teksturu, boje, dominantne površine, prostorne i graditeljske dominante, vizure, doživljaj prostora;

d) Ukupni kriteriji – integralna vrijednost krajolika²⁵ obuhvaća i psihološko-doživljajne kriterije.

SL. 3. KRAJOLIK GRADA VISA
FIG. 3 TOWN VIS

SL. 4. KRAJOLIK PARKA PRIRODE ŽUMBERAK-SAMOBORSKO
GORJE
FIG. 4 NATURE PARK ŽUMBERAK-SAMOBOR HILLS

Svakomu od kriterija pridodaje se vrijednosna skala od jedan do pet (5 – vrlo visoka vrijednost, 4 – visoka vrijednost, 3 – prosječna vrijednost, 2 – mala vrijednost, 1 – zanemari-va vrijednost).²⁶

Važno je istaknuti da su nabrojene statističke i ostale mjerljive metode nužne i važne, ali ne i dovoljne za ocjenu krajolika. Izuzev objektivnog opažanja i analiza sastavnica krajolika, nezaobilazni dio percepcije krajolika jesu i nematerijalne sastavnice te osjetilna komponenta (*sense of place*), koje obuhvaćaju njegovu prepoznatljivost i identitet – njegov duh prostora (*genius loci*).

Na temelju navedenih i izloženih kriterija te zbroja pojedinačnih vrijednosti, krajolike je moguće razvrstati u vrijednosne skupine različitih stupnjeva značenja: međunarodnog, nacionalnog, regionalnog ili lokalnog.

ARHITEKTONSKI OBLICI I NASELJA – GLAVNE ANтропоGENE SASTAVNICE KRAJOLIKA

ARCHITECTURAL FORMS AND SETTLEMENTS – MAIN ANTHROPOGENIC COMPONENTS OF LANDSCAPE

Arhitektonska je građevina uvijek bila nositelj značenjske slojevitosti i visokih simboličkih vrijednosti, te prostornog identiteta kao pretpostavke čovjekove identifikacije u prostoru. Arhitektonski oblici i tipovi naselja osnovne su prostorne jedinice, forme koje daju identitet mjestu.²⁷ Tradicijska se arhitektura kao važna sastavnica krajolika u prošlosti ostvarila gradom iz neposrednog okruženja, proizašla je iz pejsažnih i graditeljskih osobitosti te je i pomoću izvorne nadgradnje regionalnoga prostornog iskustva promovirala oblike snažnoga zavičajnog izražajnog potencijala.

Povijesna naselja urbanih, poluurbanih ili ruralnih obilježja, kao i zasebne građevine u krajoliku, sastavni su dio njegove humaniza-

cije – stoga je teško povlačiti granice između prirode i naselja, odnosno građevina. Ljudski zahvati u prostoru i prirodni elementi čine nerazdvojno prostorno jedinstvo koje u velikoj mjeri određuje registar regionalnih prostornih i arhitektonskih oblika. Ambijentalna vrijednost i humani sadržaji prostora – bilo da se radi o povijesnim nizinskim, drvenim naseljima uz riječne tokove ili o kamenom ambijentu gradica mediteranskoga kruga – kreirali su neke od naših specifičnih krajolika. Oblikovanje malih gradova, trgovišta i tradicijskih seoskih naselja u Hrvatskoj jasnoga prostornog identiteta (*the image of the city*)²⁸ pripada području nasliedene oblikovne (prostorne i strukturne) urbane gramatike i sintakse. Oblikovanje povijesnoga egzistencijalnog prostora – kulturnoga krajolika, njegova formativna sinteza, u prošlosti nije bila uvjetovana estetskim razlozima, već je posljedica međudjelovanja – sadržajnog, uzajamnog i najčešće duboko racionalnog odnosa čovjeka prema prirodnom okruženju.

TIPOVI KRAJOLIKA – KRAJOBRAZNE REGIJE HRVATSKE

TYPES OF LANDSCAPE – CROATIAN REGIONS

Iako je prošlo već nekoliko godina od potpisivanja Konvencije o europskim krajobrazima, u Hrvatskoj nije provedeno sustavno prepoznavanje krajolika na državnoj razini, izuzev pojedinačnih istraživanja nekoliko autora koji

²⁶ Sustav vrjednovanja dvoraca temeljio se na vrijednosnoj skali od 1 do 5, koji je primijenjen na vrjednovanju dvoraca. Usporediti: OBAD ŠĆITAROCI, BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI, 2006: 143-158.

²⁷ „Građevina i njezin okoliš, suzvučje prirode i umjetno stvorenog djela koje je drukčije nego čista ljepota prirode i drukčije nego čista ljepota građevine. Lokalitet, mjesto titra zajedno s građevinom, uspostavljena je ukotvljenost građevine u njenom mjestu, specifična težina lokalnog...” (ZUMTHOR, 2003: 67)

²⁸ LYNCH, 1974: 3

se posljednjih desetak godina bave problematikom krajolika.

U Hrvatskoj su prepoznata tri osnovna tipa kulturnih krajolika:²⁹

- Mediteransko područje – Jadranska obala s podtipovima otočnoga krajolika i visoravnima Dalmatinske zagore i Konavala te poluotok Istra;
- Dinarsko i predalpsko područje – Gorski kotar, Lika i Velebit;
- Panonsko područje s podtipovima Hrvatskoga zagorja i Slavonije.

U Strategiji prostornog uređenja Republike Hrvatske³⁰ provedena je krajobrazna regionalizacija teritorija države s obzirom na prirodna obilježja. Teritorij Hrvatske, analiziran s obzirom na tri prirodne komponente – reljef, vodu i vegetaciju, podijeljen je na šesnaest regija: 1. Nizinska područja sjeverne Hrvatske, 2. Panonska gorja, 3. Bilogorsko-moslavački prostor, 4. Sjeverozapadna Hrvatska, 5. Žumberak i Samoborsko gorje, 6. Kordunska zaravan, 7. Gorski kotar, 8. Lika, 9. Istra, 10. Kvarnersko-velebitski prostor, 11. Vršni prostor Velebita, 12. Sjevernodalmatinska zaravan, 13. Zadarsko-sibenski arhipelag, 14. Dalmatinska zagora, 15. Obalno područje srednje i južne Dalmacije i 16. Donja Neretva.

Istraživanja estetskih sastavnica krajolika Hrvatske metodama vizualnih analiza prostora – s obzirom na morfološke osobnosti, moguću sagledivost, osjetljivost na promjene i vrijednosno-estetsko stupnjevanje – dovela su do vizualne regionalizacije prostora Hrvatske,³¹ podijeljene na tridesetak cjelina: 1. Dunaška nizina – Podunavlje, 2. Savsko-bidska

nizina, 3. riječna dolina Mure – Medimurje, 4. riječna dolina Drave – Podravina, 5. riječna dolina Save – Posavina, 6. udoline rijeka Cetine, Krke, Lonje, Mirne, Neretve, Zrmanje..., 7. kanjoni – Paklenica, 8. drage – Limska, 9. uokružene doline – Požeška kotlina, 10. visoravni – Like, Čičarije, 11. planinski masivi – Gorski kotara, 12. planine – Učka, Medvednica, 13. gorski lanci i planinska bila – Velebit i Biokovo, 14. gorja – Samoborsko, Žumberak, 15. gore – Kalnik, Bilogora, 16. gorice – Zagorje, 17. uzdignute riječne grede, 18. poluotok Istra, 19. poluotok Zadar, 20. poluotok Pelješac, 21. obala Jadrana – kopnena linija, 22. otočje Kvarnera, 23. veliki otoci – srednjodalmatinski, 24. otočje – Kornati, Elafiti, 25. tjesnaci, 26. zaljevi, te 27. veliki gradovi i prostori guste naseljenosti i urbanizacije.

Dosad provedena regionalizacija hrvatskih kulturnih krajolika prema izloženim podjelama na krajobrazne jedinice jest „granski” s prirodno-zemljopisnog i perceptivno-morfološkog stajališta, budući da analitičkim postupkom nisu obuhvaćene sve važne sastavnice krajolika. Usporedimo li broj krajobraznih jedinica Republike Austrije, koje je teritorij podijeljen na osam osnovnih tipova s 58 krajobraznih cjelina (*landscape unit*),³² ili Republike Slovenije, koji je teritorij podijeljen na pet osnovnih regija, pri čemu je svaka od regija podijeljena na nekoliko podregija s ukupno više od 200 krajobraznih podjedinica³³ – može se zaključiti da se radi o različito postavljenim čimbenicima i kriterijima.

ZAKONSKI OKVIRI ZAŠTITE

PRESERVATION WITHIN LEGAL CONTEXT

Donošenjem Konvencije o europskim krajolicima³⁴ Vijeće Europe imalo je za cilj potaknuti zemlje potpisnice na veću pozornost toj vrsti prostornoga naslijeđa. Republika Hrvatska preuzela je potpisivanjem Konvencije obvezu

SL. 5. KRAJOLIK HRVATSKOG ZAGORJA, PRIGORJE IVANŠČICE
FIG. 5 HRVATSKO ZAGORJE, FOOTHILLS OF IVANŠČICA

SL. 6. KRAJOLIK PODBIOKOVSKOG PRIMORJA, TUČEPI
FIG. 6 COASTAL STRETCH BENEATH BOKOVO, TUČEPI

29 *** 1993: 138

30 *** 1999.a: 101-109

31 *** 1999.a: 121-148

32 *** 1995.a: 324-332

33 *** 1998: 39-64

34 *** 2000.a: čl.1

SL. 7. KRAJOLIK SREDIŠNJE ISTRE, MOTOVUN
FIG. 7 CENTRAL ISTRIA, MOTOVUN

SL. 8. KRAJOLIK DOLINE NERETVE
FIG. 8 NERETVA VALLEY

skrbi o vlastitim krajolicima kao dijelu europske krajobrazne raznolikosti te je prihvatila *da ce krajobrazne zakonodavstvo priznati kao sastavnicu čovjekova okruženja, izraz raznolikosti zajedničke kulturne i prirodne baštine, kao temelj identiteta područja.*³⁵

Kulturni su krajolici kao formalni entitet i vrsta kulturnoga dobra prepoznati u sklopu Zakona o zaštiti kulturnih dobara, u kojem se među vrstama nepokretnih kulturnih dobara navodi i *krajolik ili njegov dio koji sadrži povijesno karakteristične strukture, koje svjedoče o čovjekovoj nazočnosti u prostoru.*³⁶ Na krajolik se time, kao na punopravnu vrstu kulturnoga dobra, primjenjuju i sve ostale odredbe zakona koje govore o pravima i obvezama postupanja s kulturnim dobrom.

Iako Zakon o zaštiti prirode ne govori eksplicitno o područjima kulturnih krajolika, ipak prepoznaje vrijedne dijelove teritorija Hrvatske u kojem su prisutni i u velikoj mjeri očuvani, osim prirodnih i antropogeni elementi. Prema vrstama podijeljeni su u nekoliko kategorija, i to kao: park prirode i regionalni park, definirani kao *prostrano prirodno ili dijelom kultivirano područje*, te značajni krajobraz, koji po definiciji može biti *prirodno ili kultivirano područje.*³⁷

Osim pravne zaštite krajolika u sklopu navedenih zakona, koja je u osnovi „granska”, integralni pristup i značajni stupanj zaštite uspostavljen je prostorno-planskom odnosno urbanističkom dokumentacijom. Na području nekoliko hrvatskih županija u sklopu Prostornih planova županija³⁸ provedeno je prepoznavanje i vrjednovanje teritorija sa stajališta krajobraznih obilježja. Sustav mjera zaštite integralnih kulturno-povijesnih i prirodnih vrijednosti propisao je prema vrijednosnim kategorijama prostora niz uvjeta i mjera potrebnih za očuvanje i zaštitu temeljnih vrijednosti krajolika. Slijedom uvjeta i preporuka iz prostornih planova županija,

kao i planova nižega reda,³⁹ uspostavljen je sustav i obveza podrobnije analize i zaštite krajobraznih obilježja, u skladu s razinom prostorno-planskoga dokumenta.

ODRŽIVI RAZVITAK KULTURNIH KRAJOLIKA

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF CULTURAL LANDSCAPE

Zaštita kulturnih krajolika ima za cilj stvaranje „idealne slike”, harmoničnih i uravnoteženih odnosa u krajoliku, optimalno iskoristavanje njegova kapaciteta u kontekstu održivoga razvitka. Nuždan uvjet održivoga razvitka temeljen je na stajalištu da odnosi između čovjeka i prirode nisu jednostrani, već da čovjekove aktivnosti i prirodni izvori nekoga područja trebaju biti u ravnoteži, što će dovesti do usklađenih odnosa, a njegova će slika u cijelosti biti optimalno iskorištena. Cilj zaštite nije uspostavljanje nepromjenjive slike prošlih razdoblja, budući da su razvitak i promjenljivost immanentno obilježje kulturnih krajolika.

Današnja slika velikoga broja kulturnih krajolika pokazuje stanje raspadanja unutrašnjega sklada njegovih pojedinih dijelova, što je posljedica dezintegracije lokalne zajednice i nje-

35 *** 2002.b: čl.2

36 *** 1999.b: čl. 7

37 *** 2005: čl. 13. i 14.

38 Na temelju različitih metodoloških postupaka u sklopu istraživanja za potrebe izrade Konzervatorskih podloga za Prostorne planove županija, gradova i općina dosad su prepoznati sljedeći kulturni krajolici: središnja Istra – dolina rijeke Mirne, Žumberak – Samoborsko gorje – Plesivica, Veliki Tabor i dolina Sutle, Trakošćan (Maceljsko gorje) i Ivansčica, Kalničko prigorje, Lonjsko polje – Sisacka Posavina, Zrinska gora – Pounje. Prostorni je plan Zagrebačke županije u Odredbama za provođenje definirao mjere zaštite krajobraznih cjelina.

39 Misli se na Prostorne planove područja posebnih obilježja, Prostorne planove uređenja gradova i općina, Generalne urbanističke planove i Urbanističke planove povijesnih naselja, za koje je u sklopu izrade Konzervatorske podloge potrebno utvrditi mjere zaštite kulturnih krajolika.

zina načina života. U mnogim kulturnim krajolicima nisu još uvijek u potpunosti prisutne prostorne preobrazbe i promijenjeni tradicijski odnosi iako je napuštanje tradicijskih gospodarstava i dosadašnjih čovjekovih aktivnosti glavno obilježje ruralnoga prostora Hrvatske. U napuštenim krajolicima Žumberka, Pounja, Like, Gorskoga kotara, Zagore, u dijelovima obalnoga područja, pućinskih otoka i drugdje – u velikoj su mjeri zadržani skladni odnosi prirodnih i antropogenih činitelja. U tim su regijama očuvane prostorne cjeline prepoznate kao kulturni krajolici iznimnih vrijednosti, koje još uvijek nisu zaštićene na temelju zakona.

Uspostavljanjem statusa zaštite i sustavne podrške u sklopu državnih institucija za održivi razvitak krajolika potrebno je razvijati proces zaštite krajolika u sljedećim koracima:

- Izrada i donošenje Krajobrazne osnove Hrvatske, prepoznavanje krajobraznih regija, odnosno tipova krajolika;
- Prepoznavanje krajolika visokih vrijednosti
- kulturnih krajolika na temelju stručno i znanstveno utvrđenih kriterija vrjednovanja te donošenja rješenja o njihovoj zaštiti u sklopu zakonske regulative;
- Izrada planova zaštite, korištenja i razvitka kulturnih krajolika.

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Kulturni krajolik je topografski definirano područje, egzistencijalni prostor izraženog identiteta, odnosno prostorni entitet koji:

- obuhvaća prostor što je nastao zajedničkim djelovanjem čovjeka i prirode te pokazuje povijesno trajanje (u kontinuitetu ili prekinuto);
- sastavljen je od prirodnih elemenata i čovjekovih zahvata u prostoru (naselja, komuni-

kacija, poljodjelskih i ostalih djelatnih aktivnosti).

Zbog toga sto su krajolici najsloženije prostorne strukture, koje se sastoje od prirodnih i antropogenih sastavnica, estetskih vrijednosti te izražene osjetilne komponente, ne postoji jednoznačna i jedinstvena, međunarodno priznata metoda prepoznavanja (identifikacije) i vrjednovanja (valorizacije) krajolika. Analiziraju se i vrjednuju:

- Prirodne sastavnice (reljefna obilježja, geološki sastav, tlo i vegetacijski pokrov);
- Antropogene sastavnice: naselja i građevine, sustavi komunikacija, poljodjelstvo i korištenje prostora tijekom povijesnih razdoblja, arheološki slojevi;
- Estetske (fizionomijsko-morfološke) sastavnice: mjerilo, proporcije, linije razgraničenja, dominante u krajoliku, oblici, boje, vizure, uzorci krajolika;
- Osjetilne komponente: asocijativne, duhovne, identitet, simboli, običaji, literatura, glazba, osjećaj prostora (*sense of place*) i dr.

U sklopu postojećih zakona i propisa moguće je provesti postupak zaštite kulturnih krajolika – ali osim prepoznavanja kulturnoga krajolika, kao vrste kulturnoga dobra u Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, nisu predviđeni stručni postupci i metode postupanja u krajolicima. Stoga je na temelju stručno i znanstveno pripremljenih metoda identifikacije, inventarizacije i kriterija vrjednovanja potrebno donijeti pravilnike (podzakonske akte) kojima će se utvrditi stručni postupci i mjere zaštite kulturnih krajolika.

Temeljem analogije s europskim primjerima zaštićenih kulturnih krajolika radi djelotvornije zaštite, cilj je uspostaviti sustav integriranog upravljanja te izraditi Planove razvoja, zaštite i održavanja kulturnih krajolika u Hrvatskoj.

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. ANIĆ, V. (2004.), *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb
2. BACHELARD, G. (2000.), *Poetika prostora*, Ceres, Zagreb
3. BOGDANOWSKI, J. (1998.), *Landscape architecture: preserve and modelling (selected problems)*, Krakow
4. BOUDON, P. (2006.), *O arhitektonskom prostoru*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb
5. CROCE, B. (2003.), *Brevijar estetike*, Naklada Ljevak, Zagreb
6. DROSTE, B., PLACHTER, H., ROSSLER, M. (1995.), *Cultural Landscape of Universal Value*, Gustav Fischer Verlag Jena, UNESCO, Stuttgart
7. LYNCH, K. (1974.), *Slika jednog grada*, Građevinska knjiga, Beograd
8. OBAD ŠČITAROCI, M. I BOJANIĆ OBAD ŠČITAROCI, B. (2006.), *Kriteriji vrjednovanja dvoraca*, u: Zbornik radova međunarodnog znanstveno-stručnog skupa Dvorci i ljetnikovci – kulturno-povijesno naslijeđe kao pokretač gospodarskog razvoja, Varaždin
9. PRELOG, M. (1973.), *Prostor-vrijeme*, Društvo historičara umjetnosti Hrvatske, Zagreb
10. SCHULZ, C.N. (1975.), *Egzistencija, prostor, arhitektura*, Građevinska knjiga, Beograd
11. SCHULZ, C.N. (1982.), *Genius loci: Landschaft, Lebensraum, Baukunst*, Klett-cotta, Stuttgart
12. TSCHUMI, B. (2004.), *Arhitektura i disjunkcija*, AGM, Zagreb
13. ZUMTHOR, P. (2003.), *Misliti arhitekturu*, AGM, Zagreb
14. *** (1992.), *World Heritage Convention*, Expert Group on Cultural Landscapes, 24-26.10. La Petite Pierre, France
15. *** (1993.), *Cultural Landscape-Historic Landscape-Monument Protection*, International Scientific Conference, 7.-11.06., ICOMOS, Budapest-Keszthely
16. *** (1995.a), *Cultural Landscape of Universal Value*, Gustav Fischer Verlag Jena, UNESCO, Stuttgart
17. *** (1995.b), *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, UNESCO, Paris
18. *** (1997.), *Strategija prostornog uređenja Hrvatske*, Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja, Zavod za prostorno planiranje, Zagreb
19. *** (1998.), *Metodološke osnove, Regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji*, Ministarstvo za okolje in prostor, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana
20. *** (1999.a), *Krajolik, Sadržajna i metodska podloga krajobrazne osnove Hrvatske*, Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja – Zavod za prostorno planiranje, Agromski fakultet Sveučilista u Zagrebu – Zavod za bilje i krajobraznu arhitekturu, Zagreb
21. *** (1999.b), *Zakon o zaštiti i ocuvanju kulturnih dobara*, Narodne novine 69/1999., Zagreb
22. *** (2000.a), *The European Landscape Convention*, Firenze
23. *** (2000.b), *Prostorni plan Sisacko-moslavačke županije, Sisacko-moslavačka županija, Županijski zavod za prostorno uređenje, Sisak*
24. *** (2001.a), *Prostorni plan Zagrebačke županije, Zagrebačka županija, Županijski zavod za prostorno uređenje, Zagreb*
25. *** (2001.b), *Prostorni plan Bjelovarsko-bilogorske županije, Bjelovarsko-bilogorska županija, Županijski zavod za prostorno uređenje, Bjelovar*
26. *** (2001.c), *Prostorni plan Krapinsko-zagorske županije, Krapinsko-zagorska županija, Županijski zavod za prostorno uređenje, Krapina*
27. *** (2001.d), *Prostorni plan Koprivničko-križevačke županije, Koprivničko-križevačka županija, Županijski zavod za prostorno uređenje, Koprivnica*
28. *** (2002.a), *Recommendation No.R (95)9*, Committee of Ministers, European cultural heritage, Council of Europe, Strasbourg
29. *** (2002.b), *Zakon o potvrđivanju Konvencije o europskim krajobrazima*, Narodne novine, 12/2002., Zagreb
30. *** (2005.), *Zakon o zaštiti prirode*, Narodne novine, 70/2005., Zagreb

IZVORI

SOURCES

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

- Sl. 1., 3.-6., 8. Foto: B. Dumbović Bilušić, 2006.
 Sl. 2. B. Dumbović Bilušić, 2007.
 Sl. 7. Foto: N. Lipovac, 2003.

SAŽETAK

SUMMARY

CULTURAL LANDSCAPE IN CROATIA – IDENTIFICATION AND PROTECTION

Croatian landscape is characterized by recognizable and varied forms as components of its spatial identity involved in the perception of its visual quality. Due to a specific historical development on the boundary between great cultures, various types of cultural landscape comparable with the Mediterranean and Central European regions have been formed on a relatively small Croatian territory having various geomorphological and microclimatic features.

The level of expert activity in recognition, evaluation and protection of landscape has been inadequate so far because of an increased interest in new building areas. Croatian landscape has been considerably transformed in the last decades as a result of a booming construction industry directly related to political, economic, social and property interests and requirements. This trend is not, however, backed up by an adequate expert and physical planning support.

Landscape, the most complex spatial structure made up of natural and anthropogenic components, reflects the culture and the period of its formation, represents an image of our environment and creates a mental picture of space as one's homeland. Although space is rarely experienced nowadays as a social and anthropological issue and a sense of belonging is generally considered a nostalgic feeling, viewing space in the context of landscape may contribute to an understanding of the territory and consequently to the creation of its future.

The objective is to examine the landscape in the context of its cultural, historical and spatial heritage, compare it with various types of European regions and work out a model of preservation and protection with the aim to foster its sustainable development.

The research methods are targeted at the anthropogenic components of landscape, primarily historical settlements and structures as markers of space identity. The established parameters and evaluation criteria as well as the model are the prerequisites for the protection of landscape and its components within a legal framework. Also they

would serve as the basis for conservation studies used later in the development of physical and urban planning documents.

According to the Convention on European landscape, landscape is defined as a particular area, seen by human eye, whose character is the result of an interaction between natural and human factors. This definition refers to all types of landscape regardless of their specificities or their assessed categories; however, exceptional landscape is recognized as a cultural landscape representing specific features of a particular landscape unit.

Cultural landscape is the product of an interaction between man and nature; it reflects the development of the human community and its environment in the course of time under the influence of internal or external physical limitations and/or potential which are determined by their natural surroundings under the influence of social, economic and other stimuli.

A cultural landscape considered as a living space is determined by its own being which may be defined as the spirit of the place (*genius loci*). It determines its character and identity as well as its recognizable aspect. The way it is experienced as a recognizable entity provokes a strong sense of place in the observer, creates a vivid mental picture and gives the observer a strong sense of belonging. Landscape, as a historically inherited space, is directly linked with the man's sense of belonging as the focal point of human existence.

No systematic identification of landscape types, i.e. landscape regionalization has been made in Croatia so far. However, several research studies have been made in the last ten years by a few experts interested in this issue. Their research work has suggested the existence of three basic types of landscape:

- Mediterranean region – the Adriatic coast with subtypes such as the insular landscape and high plains of Dalmatinska zagora and Konavle regions and the Istrian peninsula;
- Dinaric regions – Gorski kotar, Lika and Velebit;
- Panonic region with the subtypes such as Hrvatsko zagorje and Slavonia.

In the Strategy of Physical Planning in Croatia, a landscape regionalization of the state territory has been carried out with regard to its natural features. Croatian territory has been analyzed with regard to three natural components: relief, waters and vegetation. It has been subdivided into 16 regions: North-Croatian plains, Panonic hills, the region of Bilogora and Moslavina, Northwestern Croatia, Žumberak and Samobor hills, Kordun plateau, Gorski kotar, Lika, Istria, Kvarner and Velebit region, Velebit mountains, North-Dalmatian plateau, Zadar and Šibenik archipelago, Dalmatian hinterland, Central and South Dalmatian coastal region and the Lower Neretva region.

Cultural landscape as a separate entity and a type of cultural assets is mentioned in the Protection of Cultural Assets Act among the immovable cultural assets as "landscape or a part of it which contains historically typical structures as evidence of man's presence in space". Cultural landscape is protected also by the Nature Protection Act as valuable parts of the territory where not only natural but also anthropogenic elements have been present and preserved to a large extent. They are divided into the categories of nature park and regional park. In addition to legal protection of landscape within the above mentioned Acts, physical and urban planning documents have adopted an integral approach and have provided a considerable degree of protection. For example, the territory of Zagreb county has been identified and evaluated in the context of its landscape features within the Physical Plan of Zagreb county. In the context of protection of integral cultural, historical and natural assets according to the evaluation criteria for landscape, a series of protective conditions and measures have been introduced with the aim to protect and develop the fundamental values of a landscape.

Croatian cultural landscape, comparable with the landscape of central Europe and the Mediterranean, contributes to a European landscape diversity by its features and the degree of its preserved condition.

BISERKA DUMBOVIĆ BILUŠIĆ
MLADEN OBAD ŠČITAROCI

BIOGRAFIJE

BIOGRAPHIES

Mr.sc. **BISERKA DUMBOVIĆ BILUŠIĆ**, dipl.ing.arh., radi kao viša stručna savjetnica-konzervatorica u Ministarstvu kulture, Upravi za zaštitu kulturnih dobara, Konzervatorskom odjelu u Zagrebu. Autorica je tridesetak pisanih radova i oko 110 konzervatorskih studija iz područja zaštite industrijske arheologije, dvoraca, povijesnih naselja i krajolika.

Dr.sc. **MLADEN OBAD ŠČITAROCI**, dipl.ing.arh., redoviti je profesor Arhitektonskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Autor je šest knjiga, 60-ak pisanih radova i oko 140 stručnih projekata. [www.scitaroci.hr]

BISERKA DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, Dipl.Eng.Arch., M.Sc, senior expert adviser-conservationist in the Ministry of Culture in Zagreb, Department of Cultural Heritage Protection, Conservation Section. She is the author of 30 papers and around 110 conservation studies in the protection of industrial archaeology, castles, historical settlements and landscape.

MLADEN OBAD ŠČITAROCI, Dipl.Eng.Arch., Ph.D., full professor at the Faculty of Architecture of the University of Zagreb. He is the author of 6 books, 60 papers and ran 140 projects. [www.scitaroci.hr]